

URSZULA ROGALSKA

WSP w Bydgoszczy

MIEJSCE UMUZYKALNIENIA W PROGRAMIE WYCHOWANIA MORALNO-SPOŁECZNEGO DZIECI SZEŚCIOLETNICH W PRZEDSZKÓLU

1. Uwagi wstępne

Analizując treści programowe umuzykalnienia nie sposób oddzielić je od wymagań programowych odnoszących się do pozostałych dziedzin wychowania. Zgodnie z założeniami pracy wychowawczo-dydaktycznej w przedszkolu treści te są ze sobą integralnie powiązane, stwarzając możliwość jednoczesnego realizowania różnorodnych zadań wychowawczych i dydaktycznych. Poszczególne działy programowe określające zadania w zakresie wychowania moralno-społecznego, umysłowego, technicznego, estetycznego i zdrowotnego zawierają treści specyficzne dla każdej z wymienionych dziedzin wychowania. Autorzy programu wychowania w przedszkolu sugerują jednak traktowanie ich łącznie z zastosowaniem zasady korelacji¹. Fakt ten daje podstawę do zorganizowania w przedszkolu systemu pracy wychowawczo-dydaktycznej zapewniającego każdemu dziecku jak najkorzystniejsze warunki wielostronnego i harmonijnego rozwoju oraz przyspieszenie procesu osiągnięcia dojrzałości szkolnej.

Ukazanie miejsca umuzykalnienia w programie pracy wychowawczo-dydaktycznej dzieci 6-letnich było zadaniem dość złożonym. Treści programowe są bowiem podane w sposób zwięzły i syntetyczny. Prawie wszystkie tzw. hasła programowe obejmują raczej ogólny zakres problemowy określonej treści bez rozbicia na zadania szczegółowe. Taki układ programu pozostawia nauczycielowi dużą swobodę działania zarówno w zakresie interpretacji poszczególnych treści, jak i w doborze form i metod pracy wychowawczo-dydaktycznej.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wyników analizy związków treści programowych umuzykalnienia z wychowaniem moralno-społecznym i na tym tle - ukazanie potencjalnych możliwości umuzykalnienia w wychowaniu moralno-społecznym dziecka. Przedmiotem analizy były zatem nie tyle autonomiczne zadania programowe umuzykalnienia, ile jego pozamuzyczna funkcja wychowawcza.

2. Korelacja programu umuzykalnienia z wychowaniem moralno-społecznym

Ze względu na doniosłość i wszechstronność roli uspołeczniania w kształtowaniu osobowości dziecka, wychowanie moralno-społeczne zostało w programie wychowania w przedszkolu wyeksponowane, zajmując w nim czołowe miejsce, jako jeden z pięciu działów w materiale programowym.

Rozpatrując zagadnienie wychowania moralno-społecznego należy wyjść od wyjaśnienia podstawowych pojęć. Najważniejsze z nich to moralność i uspołecznienie. Wśród teoretyków panuje na ogół zgodność poglądów na temat ogólnej definicji moralności. M. O s s o w s - k a określa moralność jako "ogół norm i ocen postępowania, obowiązujących w danej grupie społecznej"². E. H u r l o c k stwierdza, że "prawdziwa moralność polega na zachowaniu się zgodnym ze wzorami społecznymi dobrowolnie stosowanymi przez jednostkę"³. Etyka socjalistyczna, której podwaliny założyli K. Marks i F. Engels przyjmuje, że "naczelnym kryterium oceny moralnej człowieka i jego czynów jest stopień uwzględniania przezeń w postępowaniu dobra innych ludzi i pożytku ogólnego"⁴. Moralność to nie tylko poglądy ludzi na dobro i zło, uznawanie określonych wartości, ale przede wszystkim postępowanie ludzi, przestrzeganie w życiu reguł moralnych, odpowiadająca im postawa człowieka wobec innych ludzi i zjawisk społecznych⁵. Podobny pogląd wyraża H. M u s z y ń s k i uważając moralność socjalistyczną jako system norm określających, w jaki sposób ma człowiek żyć w pełnej harmonii z interesami innych ludzi w warunkach złożonej organizacji życia społecznego⁶.

Z przytoczonych definicji wynika istotny element; moralność - to postępowanie zgodnie z przyjętymi normami w danej społeczności.

Uspołecznienie pojmowane jest w literaturze w sposób zawężony,

sprowadzając je do rozwijania w jednostce kilku wyjątkowych cech oraz takie, które uspołecznienie określa jako wszelkie przygotowanie do życia jednostki, do pełnienia określonych ról społecznych. W ujęciu szerszym uspołecznienie obejmuje zatem nauczanie, przygotowanie do zawodu, kształtowanie nawyków współżycia społecznego itp.

Istnieją różne koncepcje wychowania uspołecniającego. Teoria wychowania reprezentowana przez H. Muszyńskiego stoi na stanowisku, że jednostka uspołeczniiona to taka, dla której aktywna działalność i troska na rzecz interesu ogólnego nie jest czymś różnym od troski o dobro osobiste. Wychowanie moralne jest zawsze zarazem wychowaniem społecznym, bo przygotowuje do współżycia w ramach wszelkich zbiorowości ludzi, a wychowanie społeczne jest zarazem moralnym, gdyż wdraża ono do przestrzegania i realizacji tych samych wartości⁷.

Wychowanie moralno-społeczne, które rozpoczyna się od najwcześniejszych lat życia ma na celu ukształtowanie sylwetki społeczno-moralnej jednostki posiadającej trwałe dyspozycje osobowościowe wyznaczające jej zdolność do harmonijnego współżycia z innymi ludźmi i konstruktywnego uczestnictwa w życiu społecznym⁸.

W warunkach zbiorowości przedszkolnej istnieją pełne warunki do kształtowania sylwetki moralno-społecznej dziecka. Tą przesłanką kierowali się autorzy programu wychowania w przedszkolu, wyznaczając wśród zadań wychowania moralno-społecznego takie, jak: budzenie wrażliwości emocjonalnej i świadomości moralnej, wyrabianie samodzielności, umiejętności współdziałania, rozwijanie aktywności społecznej, rozwijanie uczuć patriotycznych i internacjonalistycznych⁹. Zakres treści wychowania moralno-społecznego dotyczy przysposobienia dziecka do pełnienia licznych i zróżnicowanych ról w społeczeństwie poprzez jego działalność jako członka zbiorowości przedszkolnej, członka rodziny, uczestnika życia najbliższego środowiska i kraju.

Program umuzykalnienia może być pomocny w kształtowaniu moralno-społecznej sylwetki dziecka. Stanowi o tym specyfika muzyki oddziałująca przede wszystkim na uczucia dziecka, rozwijająca jego wrażliwość emocjonalną, aktywność, inwencję, dająca możliwość zespołowego działania, rozwijająca poczucie odpowiedzialności za wspólnie wykonaną pracę, kształtująca świadomą dyscyplinę, wdrażającą do kulturalnego zachowania się.

Rezultaty przeprowadzonej analizy programu umuzykalnienia

przedstawiam w zakresach kształtowania postawy dziecka jako członka zbiorowości przedszkolnej, jako członka rodziny i szerszego otoczenia społecznego oraz w zakresie budzenia świadomości narodowej i poczucia braterstwa z innymi narodami.

2.1. Treści programowe umuzykalnienia sprzyjające kształtowaniu sylwetki dziecka jako członka zbiorowości przedszkolnej

Najwięcej treści programowych umuzykalnienia wiąże się z kształtowaniem umiejętności współżycia w grupie. Zajęcia umuzykalniające dzięki swej atrakcyjności i różnorodności są przez dzieci lubiane. Zaspokajają ich potrzeby radości, działania, twórczej ekspresji. Stąd wpływają one na wytwarzanie w przedszkolu ogólnej atmosfery wychowawczej opartej na życzliwości, przyjaźni i współpracy. W trakcie realizacji takich form umuzykalnienia, jak: zabawy muzyczno-ruchowe, słuchanie i śpiewanie piosenek, inscenizacje pieśni, dzieci wdrażane są do przestrzegania form społecznego współżycia, ucząc się przestrzegania przyjętych norm postępowania.

Niewyczerpane wprost możliwości wychowawcze zawiera w sobie repertuar piosenek zarówno przeznaczonych do słuchania jak i do opanowania przez dzieci. Piosenka łączy w sobie wszystkie składniki dzieła muzycznego, jej piękno najsilniej oddziałuje na sferę uczuciową i wyobraźniową dziecka, dlatego też tak doniosłą rolę odgrywa ona w wychowaniu i kształceniu¹⁰. Oddziaływanie pieśni dokonuje się dzięki zawartej w niej treści słownej i muzycznej, przy czym warstwa słowna wyznacza główną ideę utworu. Odpowiednio dobrany repertuar piosenek może wydatnie przyczynić się do kształtowania u dzieci postaw społecznych, wyrabiania emocjonalnego stosunku do innych ludzi. Poprzez piosenki można dzieciom uświadomić wartości koleżeństwa, sprawiedliwości i dobroci, kształtować gotowość do niesienia pomocy innym, rozwijanie poczucia świadomej dyscypliny, współodpowiedzialności i obowiązkowości. W Tabeli 1. przedstawiam przykładowo wybrane tytuły piosenek, których treść może przyczynić się do kształtowania wymienionych wyżej dyspozycji warunkujących umiejętne współżycie w grupie przedszkolnej.

Wyrabianiu umiejętności współdziałania w zespole sprzyjają różnorodne ekspresyjne formy muzykowania. Szczególne znaczenie ma tu zbiorowa gra na instrumentach, w której każde dziecko musi podporządkować się tym samym regułom. Dotyczy to także gier i zabaw

Tabela 1. Przykładowe propozycje piosenek, których treść dotyczy kształtowania umiejętności współzycia w grupie

Lp.	Zakres treściowy	Tytuł piosenki	Źródło
1	Odpowiedzialność	"Piękne zwyczaje"	Z. Stankiewicz, Piosenka w przedszkolu, Warszawa 1973, s.82, 87
2	Obowiązkowość	"Do szkoły"	I. Pfeiffer, Nowe piosenki, Kraków 1976, s.4 M. Cukierówna, M. Wieman, Zajęcia muzykaliające w przedszkolu, Warszawa 1964, s.262
3	Dyscyplina	"Przedшкоlaczek"	I. Pfeiffer, Przedszkolaki śpiewają, Kraków 1973, s.4
4	Koleżeństwo	"Na szosie"	Z. Stankiewicz, op.cit. s.36
5	Współpraca	"Bał zabawek"	M. Cukierówna, M. Wieman, op.cit., s.143

muzycznych poświęconych opracowywaniu szczegółowych problemów muzycznych. Są to gry i zabawy dydaktyczne, podczas których ćwiczy się poczucie rytmu, wrażliwość na wysokość i barwę dźwięku, dynamikę czy formę /budowę/ utworu muzycznego. Specyficzna rola przypada tu muzycznym zabawom rytmicznym i tańcom wymagającym maksymalnego współdziałania wszystkich dzieci, dokładnego wykonywania poleceń, rozwijających poczucie świadomej dyscypliny i odpowiedzialności za wykonywaną pracę. Duże znaczenie w rozwijaniu dyscypliny mają różnorodne muzyczne ćwiczenia inhibicyjno-incytacyjne¹¹, służące przy tym kształtowaniu zasady stosowania się do poleceń nauczycielki.

Treści programowe umuzykalnienia korelują także z zadaniami odnoszącymi się do wyrabiania samodzielności w zakresie doboru instrumentów, własnej interpretacji słowno-muzycznej, odkładania instrumentów na wyznaczone miejsce. W pewnym stopniu poprzez umuzykalnienie dziecko może uczyć się kulturalnego zwracania się do innych i przyswajania form grzecznościowych. Dotyczy to przede wszystkim tych treści umuzykalnienia, które przewijają zbiorowe słuchanie muzyki oraz insce-

nizowanie treści utworów muzycznych.

2.2. Umuzycznienie jako jeden z czynników wzmacniania więzi uczuciowej z rodziną

Rodzina stanowi podstawową komórkę społeczeństwa. W niej kształtują się pierwsze doznania społeczne dziecka, pierwsze wyobrażenia o własnym miejscu w życiu społecznym. Istnieje przekonanie, że właśnie w rodzinie zostają położone podstawy pod cały proces uspołecznienia i wychowania. Stąd w programie wychowania w przedszkolu zaakcentowano treści służące wzmacnianiu więzi emocjonalnej z rodziną i kształtowaniu współuczestnictwa w życiu rodzinnym.

Przyswajanie tych treści może być stymulowane odpowiednio dobranym repertuarem piosenek. Mogą to być piosenki, których treść wiąże się z kształtowaniem uczucia przywiązania i szacunku dla rodziców i dziadków, serdecznych stosunków z rodzeństwem i opiekuńczego zachowania się wobec młodszych. Piosenki mogą być pomocne w zachęcaniu do samodzielności w zakresie samoobsługi oraz wykonywania różnych obowiązków domowych. Kształtowaniu szacunku dla pracy zawodowej rodziców mogą służyć piosenki podkreślające społeczną wartość tej pracy. A oto przykładowe tytuły piosenek, których treść może być przydatna w umacnianiu więzi uczuciowej z rodziną.

Tabela 2. Wybrane tytuły piosenek przydatnych w kształtowaniu więzi emocjonalnej z rodziną

Lp.	Zakres treściowy	Tytuł piosenki	Źródło
1	Szacunek dla rodziców	"Dzień Matki"	I. Pflffer, Nowe piosenki, Kraków 1976, s. 38
2	Pomoc rodzicom	"Pomogę mamusi"	M. Cukierówna, M. Wieman, Zajęcia umuzyczniające w przedszkolu, Warszawa 1964, s. 86
3	Samoobsługa	"Moja lala"	I. Pflffer, Przedszkolaki śpiewają; Kraków 1973, s. 34

1	2	3	4
4	Uznanie dla pracy rodziców	"Piosenka o hutniku" "Tkaczka" "Listonosz"	Z. Stankiewicz, Piosenka w przedszkolu, Warszawa 1973, s. 150, s. 84 M. Cukierówna, M. Wieman, op.cit., s.161

W realizacji hasła programowego dotyczącego "przyswajania umiejętności posługiwania się swoim imieniem i nazwiskiem" pomoc mogą ćwiczenia umuzykalniające polegające na "wyśpiewywaniu" rytmicznym swoich imion i nazwisk¹².

2.3. Treści programowe muzykalniania służące wprowadzaniu dziecka w życie najbliższego środowiska

Program wychowania w przedszkolu przewiduje także wprowadzanie dziecka w życie najbliższego środowiska, czyli w orbitę kręgów społecznych istniejących poza przedszkolem i rodziną dziecka. Wiodącym zadaniem tego działu programowego jest "kształtowanie postaw w kontakcie z poznawanym otoczeniem społecznym"¹³. Program sugeruje zatem przede wszystkim obserwację działalności różnorodnych placówek i instytucji, punktów handlowych i usługowych oraz pracujących w nich ludzi. Celem pogłębienia zdobytych podczas wycieczek i spacerów wiadomości stosuje się różnorodne formy utrwalające i poszerzające krąg wiedzy dziecka w życiu najbliższego środowiska, przysposabiając je równocześnie do pełnienia różnorodnych ról społecznych.

I w tym przypadku treści programowe umuzykalniania okazują się przydatne. Istnieje szereg piosenek mówiących o pracy i życiu ludzi różnych zawodów, o użyteczności społecznej niektórych instytucji, jak straż pożarna, posterunek Milicji Obywatelskiej, poczta, szkoła, apteka itp., o punktach usługowych oraz inwestycjach budowlanych i komunikacyjnych. Treść tych piosenek może nawiązywać bezpośrednio lub pośrednio do tego, co dziecko samo zauważyło na swojej ulicy, w swojej dzielnicy lub mieście. Umiejętnie opracowane, podane w sposób artystyczny, nie tylko dostarczają wiedzy o środowisku społecznym lecz

również wiążą emocjonalnie z tym środowiskiem, w którym w przyszłości przyjdzie dziecku żyć i pracować. W Tabeli 3 przedstawiam propozycje wybranych piosenek przydatnych w realizacji tej problematyki.

Prawie wszystkie wymienione piosenki nadają się do przeprowadzania różnorodnych zabaw muzyczno-ruchowych, inscenizacji muzycznych z zastosowaniem ruchu z muzyką. Tego typu zabawy posiadają także zarówno walory poznawcze, jak też wiążą emocjonalnie z konkretnym zjawiskiem społecznym.

Tabela 3. Wybrane tytuły piosenek o tematyce związanej z życiem środowiska społecznego

Lp.	Zakres treściowy	Tytuł piosenki	Źródło
1	Ludzie pracy różnych zawodów	"Warszawski szewczyk" "W kuźni"	Z. Stankiewicz, Piosenka w przedszkolu, Warszawa 1974, s.75 I. Pfeiffer, Nowe piosenki, Warszawa 1972, s.18
		"Stolarz"	s.108
		"Stary szklarz"	s.114
2	Instytucje użyteczności społecznej	"Do szkoły" "Strażacy"	Z. Stankiewicz, op.cit.s.14 M. Cukierówna, M. Wieman, Zajęcia umuzykalniające w przedszkolu, Warszawa 1964, s.222
		"Wesołe przedszkole"	U. Smoczyńska, Kalendarz muzyczny w przedszkolu, Warszawa 1978, s.154
3	Punkty usługowe	"Malarze"	M. Cukierówna, M. Wieman, op.cit., s.109,314
		"Wiatrak pracuje" "Stuku puku"	J. Siemkowicz, Ćwiczenia muzyczno-ruchowe, Warszawa 1972, s.48
4	Inwestycje /budownictwo i komunikacja/	"Nowy dom" "Samochody" "Pospieszny pociąg"	J. Siemkowicz, op.cit., s.41, 52 Z. Stankiewicz, op.cit. s.104

Znaczącą rolę może odegrać umuzykalnienie w rozbudzaniu przywiązania do rodzimego krajobrazu i elementów miejscowego folkloru. Folklor z całym jego bogactwem, autentyzmem i różnorodnością może być szczególnie przydatny w rozwijaniu uczuć przywiązania do swego środowiska. Jest także ważnym elementem kultury narodowej¹⁴. Tej działalności wychowawczej służy nauka i słuchanie regionalnych piosenek ludowych oraz tańców regionalnych z elementami strojów ludowych.

W omawianym dziale programu zaplanowano także treści dotyczące kształtowania przyjaznego odnoszenia się do zwierząt i roślin oraz w przedszkolu zakłada się prowadzenie zabaw z piosenkami o omawianej treści, takich jak: "Każdy ptaszek", "Pszczołki", "Wiewiórka", "Bał w lesie", "Jeże", "Kaczki", "Zwierzęta i ptaki" i inne¹⁵. Ponadto program zaleca słuchanie i śpiewanie piosenek o tematyce związanej z kształtowaniem opiekuńczego stosunku do zwierząt oraz przestrzeganiem zasad kulturalnego zachowania się w lesie, w parku, na trawnikach.

2.4. Rola umuzykalnienia w rozbudzaniu świadomości narodowej

Powszechnie uznawana jest rola pieśni w kształtowaniu i rozwijaniu uczuć patriotycznych. W repertuarze piosenek przeznaczonych dla dzieci sześciolletnich można znaleźć wiele utworów, których treści dotyczą wyrabiania poczucia przynależności narodowej, rozwijania zainteresowania pięknem naszego kraju, budzenia przywiązania do tradycji narodowej, rozwijania zainteresowania aktualnymi wydarzeniami w życiu kraju i społeczeństwa. Osobne miejsce zajmuje tu działalność wychowawcza mająca na celu wyrabianie szacunku dla hymnu narodowego oraz budzenie przywiązania do stolicy Polski.

Teksty piosenek stanowią bogate źródło inspirujące do rozmów na tematy okolicznościowe związane z zainteresowaniami dzieci, dotyczące piękna naszego kraju, jego bogactw naturalnych, aktualnych wydarzeń w kraju. Mogą one pomóc w budzeniu przywiązania i szacunku do pomników polskiej historii, w zbliżaniu postaci wybranych bohaterów narodowych. Odpowiednio dobrane mogą stanowić znakomitą

ilustrację do legend i opowieści związanych z początkami tworzenia się naszej państwowości.

Piosenki stanowią często osnowę zabaw tematycznych organizowanych przez nauczycielkę i dowolnych podejmujących powyższą problematykę.

Tabela 4 przedstawia zestaw tytułów niektórych piosenek, których treść może być przydatna do rozwijania u dzieci uczuć patriotycznych.

Tabela 4. Przykładowe tytuły piosenek o tematyce patriotycznej

Lp.	Zakres treściowy	Tytuł piosenki	Źródło
1	Warszawa-Stolica Polski	"Warszawska poleczka"	M. Cukierówna, M. Wieman, Zajęcia umuzykalniające w przedszkolu, Warszawa 1965, s. 213
		"W Warszawie"	Z. Stankiewicz, Piosenka w przedszkolu, Warszawa 1974, s. 66
2	Nasza Ojczyzna	"Podajmy sobie ręce"	Z. Stankiewicz, op. cit. s. 116
		"Wesoła podróż"	U. Smoczyńska, Kalendarz muzyczny w przedszkolu, Warszawa 1978, s. 176
3	Nasze wojsko	"Gdy żołnierze idą drogą"	U. Smoczyńska, op. cit. s. 158
		"Jak ten piechur"	s. 111
4	Czarne złoto-węgiel	"Idzie górnik"	U. Smoczyńska, op. cit. s. 163
		"Piosenka o węglu"	M. Cukierówna, M. Wieman, op. cit., s. 135
5	Piękno ojczystego kraju	"Rzeka"	Z. Stankiewicz, op. cit. s. 125
		"Majowa piosenka"	s. 83
6	Tradycje kulturalne	"Piosenka o książce"	Z. Stankiewicz, op. cit. s. 122
		"Karuzela"	M. Cukierówna, M. Wieman, op. cit., s. 254

Ważnym czynnikiem w pracy nad rozbudzaniem świadomości narodowej jest nauka tańców narodowych. Program umuzykalnienia przewiduje naukę tańców, głównie ludowych, choć proponuje się także wprowadzanie elementów tańców narodowych /krakowiak, mazur, polonez, oberek i kujawiak/. Stopień trudności nie pozwala na ich poprawne wykonywanie w całości. Metodocy umuzykalnienia proponują opracowywanie przez nauczycielkę ułatwionych wersji tych tańców z zachowaniem charakterystycznych właściwości danego tańca¹⁶. Tańce te, podobnie jak niektóre piosenki, są włączane do programu uroczystości przedszkolnych związanych z obchodami świąt ogólnopolskich.

2.5. Kształtowanie uczuć przyjaźni i braterstwa z innymi narodami

Program umuzykalnienia w przedszkolu w odniesieniu do dzieci 6-letnich podejmuje tę problematykę poprzez naukę i słuchanie wybranych piosenek, organizowanie części muzycznej uroczystości przedszkolnych, różnego rodzaju zabawy ze śpiewem.

W wydawnictwach repertuarowych przeznaczonych dla dzieci przedszkolnych wiele miejsca poświęcono utworom podkreślającym międzynarodowe znaczenie pracy, więź pomiędzy ludźmi pracy, symbolikę święta pierwszomajowego.

Treść niektórych piosenek wiąże się z problematyką budzenia zainteresowania życiem ludzi w innych krajach i obszarach klimatycznych. Przykładem tego są takie utwory, jak "Indlańskim krokiem", "Piosenka o eskimosie", "Włoski walczyk" i inne¹⁷.

Znakomitą formę kształtowania uczuć internacjonalistycznych stanowi nauka piosenek o braterstwie i przyjaźni wszystkich dzieci świata. Do znanych utworów o tej tematyce należą między innymi: "Wszystkie dzieci się kochają", "Piosenka o pokoju", "Tańczycy z nami cały świat", "Święto dzieci"¹⁸.

Intensyfikacja pracy wychowawczej nad kształtowaniem uczuć braterstwa z innymi narodami występuje w związku z przygotowaniem uroczystości przedszkolnych, w których muzyka spełnia doniosłą rolę. Chodzi tu o uroczystości organizowane z okazji świąt międzynarodowych: Święto Pracy, Międzynarodowy Dzień Kobiet, Międzynarodowy Dzień dziecka. Wśród form prezentowanych w ramach tych uroczystości proponuje się między innymi korowody ze śpiewem z elementami dekoracyjnymi /chorągiewki, bukiety kwiatów itp./, inscenizacja piosenek,

tańce różnych narodów /taniec czeski, taniec ukraiński, taniec litewski i inne/¹⁹.

Przedstawione w tym artykule rezultaty badań pozwalają na stwierdzenie, iż istnieje dość wysoka korelacja między programem w przedszkolu. Szczególnie intensywnie zaznacza się to w repertuarze piosenek, a także w innych ekspresyjnych formach umuzykalnienia kształtujących umiejętności współżycia w grupie społecznej, rozwijających samodzielność i aktywność, formujących moralno-społeczną sylwetkę dziecka sześciolatniego.

PRZYPISY

- ¹ Założenia systemu wychowania w przedszkolu, W: Program wychowania w przedszkolu, Warszawa 1981, s. 6
- ² M. Ossowska, Podstawy nauki o moralności, Warszawa 1966, s. 7
- ³ E. Hurlock, Rozwój dziecka, Warszawa 1960, s. 520
- ⁴ M. Godlewski, Pedagogika, Podręcznik akademicki, Warszawa 1976, s.280
- ⁵ Por. M. Midziak, Moralność socjalistyczna, Warszawa 1969, s. 4
- ⁶ H. Muszyński, Podstawy wychowania społeczno-moralnego, Warszawa 1965, s. 38
- ⁷ Ibidem, s. 20
- ⁸ Por. H. Muszyński, Kształtowanie się społeczno-moralnej sylwetki dziecka, "Wychowanie w Przedszkolu" 1967, nr 5
- ⁹ Por. Program wychowania w przedszkolu, op.cit. s. 73-78
- ¹⁰ Por. M. Przychodzińska - Kaciczak, Muzyka i wychowanie, Warszawa 1969, s. 97
- ¹¹ Są to zabawy, których zadaniem jest zaskakiwanie ćwiczących różnymi nagłymi poleceniami; mają na celu pobudzenie dzieci do określonej czynności /inhibito=zatrzymanie, incitatio=pobudzenie/. Por. K. Przybylska, Wychowanie muzyczne w przedszkolu, Warszawa 1977, s. 141

- 12 Por. K. Przybylska, Wychowanie muzyczne w przedszkolu, Warszawa 1977, s. 218; U. Smoczyńska, Kalendarz muzyczny w przedszkolu, Warszawa 1978, s. 156
- 13 Por. Program wychowania w przedszkolu, op.cit. s. 75
- 14 Por. A. Sawicka, Z problematyki wychowania patriotycznego w przedszkolu, Warszawa 1980, s. 134; por. także: J. Burszta, Kultura ludowa - kultura narodowa, Warszawa 1974, s. 241
- 15 Tytuły utworów zaczerpnięto z Kalendarza muzycznego U. Smoczyńskiej
- 16 M. Dunin - Wąsowicz /red/, Vademecum nauczyciela sześciolatków, Warszawa 1977, s. 368
- 17 Utwory te zamieszcza m.in. Z. Stankiewicz w książce pt. Piosenka w przedszkolu, Warszawa 1973
- 18 Ibidem
- 19 Propozycje repertuarowe tańców dla dzieci 6-letnich znajdujemy m.in. w książce M. Cukierówny i M. Wieman pt. Zabawy umuzykalniające w przedszkolu, Warszawa 1965